Karl Jaspers: Ο δρόμος προς το Είναι

Τεύχος πρώτο, Απρίλιος 1976. Μετάφραση: ΠΑΝ. ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΣ. Από χειρόγραφο που του είχε στείλει ο συγγραφέας

Η φιλοσοφία προβάλλει σήμερα εν μέρει με τ ’ όνομα «υπαρξική φιλοσοφία». Με το διακριτικό αυτό όνομα τονίζεται κάτι, που έχει σημασία στην εποχή μας. ‘Ο,τι ονομάζεται υπαρξική φιλοσοφία είναι βέβαια μονάχα μια από τις μορφές της μιας και προαιώνιας φιλοσοφίας. Το ότι όμως αυτή την στιγμή χρειάσθηκε να δηλωθεί ρητά η λέξη «ύπαρξη», αυτό δέν είναι τυχαίο. Έτσι ακριβώς ετονίσθηκε η αποστολή της φιλοσοφίας, που για κάμποσο καιρό είχε σχεδόν ξεχασθεί και που είναι η ακόλουθη: ν’ ατενίζει την πραγματικότητα στην πηγή της και να την αδράχνει –χρησιμοποιώντας ως μέσο τον τρόπο, που ενώ σκέπτομαι συμπεριφέρομαι με τον εαυτό μου– μέσα στην εσωτερική ανθρώπινη δράση. Το φιλοσοφείν ζήτησε να επιστρέψει στην πραγματικότητα, ξαναβρίσκοντας έτσι τον εαυτό του και φεύγοντας απ’ την άπλή γνώση ενός κάποιου αντικειμένου, φεύγοντας απ’ τις φρασεολογίες, απ’ τις συμβατικότητες και γενικά από κάθε πρόσοψη. Ύπαρξη είναι μια από τις λέξεις, που δηλώνουν την πραγματικότητα και την δηλώνουν με τον τόνο, που της έδωσε ο Kierkegaard: καθετί ουσιαστικά πραγματικό υπάρχει για μένα μόνο με το ότι είμαι και υπάρχω ως ο εαυτός μου· δεν υπάρχουμε μονάχα ως απλή ύπαρξη, αλλά η ύπαρξή μας είναι εμπιστευμένη στα χέρια μας ως ο τόπος και ως το σώμα, που μέσα τους πραγματώνεται το πρωταρχικά πηγαίο του εαυτού μας.

Στον περασμένο ήδη αιώνα σημειώθηκαν κινήσεις πνευματικές, που στράφηκαν σε μια τέτοια κατεύθυνση. Φωνές ακούσθηκαν, που ζητούσαν τη «ζωή» και που ζητούσαν ένα ουσιαστικό «βίωμα». Το αίτημα διατυπώθηκε του «ρεαλισμού». Δεν αρκούσε στους ανθρώπους η γνώση, ζητούσαν την ατομική πείρα. Παντού θέλανε να βρουν το «γνήσιο», τις «πηγές». Ζητούσαν να εισδύσουν μέσα στον άνθρωπο. Οι άνθρωποι υψηλής περιωπής γενήκανε πολύ πιο

ορατοί, αλλά το αληθινό και πραγματικό ανακαλύφθηκε ταυτόχρονα και στα πιο μικρά αντικείμενα.

Το ότι η καθολική όψη της εποχής, εδώ κι εκατό χρόνια, προσδιορίστηκε απ' την ισοπέδωση, απ' την μηχανοποίηση, απ' την επικράτηση των μαζών, απ' την αρχή, ότι τα πάντα και οι πάντες μπορούν ν' αντικατασταθούν –κι αυτό είναι ένα καθεστώς, που μέσα του δεν φαίνεται πια κανένας να υπάρχει ως ο εαυτός του–, το ότι τέτοια έγινε η όψη της εποχής, αυτό εχρησίμευσε ως το «φόντο», που επροκάλεσε την αφύπνιση. Οι άνθρωποι, που μπορούσαν να υπάρχουν στηριγμένοι στον εαυτό τους, ξύπνησαν μέσα σ' αυτήν την ατμόσφαιρα την σκληρή, που τον καθέναν ως άτομο τον παράτησε έρμαιο στήν τύχη του. Αποφάσισαν να πάρουν τον εαυτό τους στα σοβαρά· βάλθηκαν να βρουν την κρυμμένη πραγματικότητα• βάλθηκαν να γνωρίσουν ό,τι μπορεί νά γίνει γνωστό και αποφάσισαν να φθάσουν στο βυθό της πραγματικότητας με την αυτοκατανόηση.

Κι αυτή όμως η πνευματική προσπάθεια παρασύρθηκε συχνά στο αντίθετο, δηλαδή στην στερημένη από κάθε σοβαρότητα συγκάλυψη ακριβώς της πραγματικότητας, στην συγκαλυπτική επίδραση του ισοπεδωτικού κύματος· και παρασύρθηκαν τα πνεύματα, πέφτοντας κάτω απ' την πίεση μιας διαστροφής, σε μια γεμάτη θόρυβο και ψεύτικο πάθος φιλοσοφία του αισθήματος και της ζωής: η βούληση, που ζητούσε την εμπειρική αυτεπίγνωση του πραγματικού, ήταν εκτεθειμένη στον κίνδυνο να διαστραφεί και να βρει την ικανοποίησή της σε ό,τι είναι μονάχα βιοτικό. Η βούληση, που ζητούσε να βυθισθεί στο Πηγαίο, ήταν εκτεθειμένη στον κίνδυνο να ξαναπέσει στη μανία για το πρωτόγονο. Η συναίσθηση της ιεραρχίας ήταν εκτεθειμένη στον κίνδυνο να διαστραφεί και να προδώσει ακριβώς την γνήσια κλίμακα των αξιών.

Αυτήν την απώλεια του πραγματικού, μ' όλη την φαινομενική ένταση του ρεαλισμού, αυτήν την απώλεια, που μέσα απ' την συνειδητοποίησή της ξεπήδησε η αγωνία της ψυχής και η

φιλοσοφική ζήτηση, δεν μπορούμε να την συλλάβουμε στην καθολική της εικόνα. Αντ' αυτού θα δοκιμάσουμε να ξαναφέρουμε στη μνήμη ιστορικά τον λαβύρινθο αυτής της πολύμορφης επιστροφής στην πραγματικότητα, χρησιμοποιώντας ως παράδειγμα —και το παράδειγμα αυτό είναι για το θέμα μας ουσιαστικά σημαντικό— τη σχέση μας προς τις επιστήμες.

Γύρω στα 1900 ένοιωθε η φιλοσοφία τον εαυτό της ως επί το πολύ σαν μιαν επιστήμη πλάϊ στις άλλες. Η φιλοσοφία ήταν ένας πανεπιστημιακός κλάδος και η νεολαία την έπαιρνε σαν μια μορφωτική δυνατότητα. Λαμπρές παραδόσεις παρουσιάζανε πανοραματικά την ιστορία της, τα προβλήματα και τα συστήματά της. Ακαθόριστα αισθήματα μιας ελευθερίας και μιας αλήθειας, που ήσαν βέβαια συχνότατα αδειανές στο περιεχόμενό τους και που η επίδρασή τους στην πραγματική ζωή ήταν ελάχιστη, τα τέτοια αισθήματα είχαν συνυφανθή με την πίστη στην πρόοδο της φιλοσοφικής γνώσης. Ο διανοητής «εβάδιζε προς τα εμπρός» και ήταν σε κάθε του βήμα βέβαιος, ότι είχε ανεβεί στην κορυφή της γνώσης, που είχε ως τις μέρες του κατακτηθεί.

Η φιλοσοφία πάντως αυτή έδειξε μονάχη της, ότι δεν είχε εμπιστοσύνη στον εαυτό της. Ο απεριόριστος σεβασμός της εποχής για τις θετικές εμπειρικές επιστήμες τις ανύψωσε αυτές σε πρότυπο. Μπροστά στο δικαστήριο των επιστημών ζήτησε η φιλοσοφία να ξανακερδίσει την χαμένη υπόληψή της, παρουσιάζοντας την ίδια θετική ακρίβεια, που χαρακτηρίζει κι εκείνες. Όλα τ' αντικείμενα της έρευνας είχαν βέβαια μοιρασθεί και δοθεί στις ειδικές επιστήμες. Μ' όλα ταύτα η φιλοσοφία ζήτησε να βρει πλάϊ σ' αυτές μια δικαίωση ανάγοντας το Όλον σε αντικείμενο επιστημονικό, το Όλον της γνώσης με την γνωσιολογία (αφού το γεγονός της επιστήμης γενικά δεν το ερευνούσε ως αντικείμενο καμιά ειδική επιστήμη), το Όλον του κόσμου με μια μεταφυσική, που διαμορφώθηκε νοητικά κατ' αναλογίαν προς τις φυσικοεπιστημονικές θεωρίες και με την βοήθεια αυτών των θεωριών, το Όλον των ανθρώπινων ιδεωδών με μια διδασκαλία, που τάχθηκε να θεσπίσει τις καθολικές• κι' απόλυτες στο κύρος τους αξίες. Όλα αυτά παρουσιάσθηκαν ως

αντικείμενα, που δεν ανήκαν σε καμιάν ειδική επιστήμη και που έπρεπε μ' όλα ταύτα να μπορούν να ερευνηθούν με μια επιστημονική μέθοδο. Η θεμελιακή όμως στάση του πνεύματος στον φιλοσοφικόν αυτόν δρόμο είχε μια διφορούμενη επίδραση, γιατί ήταν μια στάση ταυτόχρονα επιστημονικά αντικειμενική και ηθικά προστακτική. Και ενομίσθηκε, ότι κατάφερε να εναρμονίσει τις «ανάγκες του εσωτερικού ανθρώπου» με τα «πορίσματα της επιστήμης». Στο τέλος μάλιστα νομίσθηκε και δηλώθηκε, ότι αποβλέπει να συλλάβει αντικειμενικά μονάχο όλες τις δυνατές κοσμοθεωρίες και αξίες, καταλήγοντας όμως και στη θέσπιση της μιας και αληθινής κοσμοθεωρίας, δηλαδή της επιστημονικής.

Τους νέους τους βρήκε τότε μια βαθειά απογοήτευση. Δεν ήταν αυτή η φιλοσοφία, που ζητούσαν. Η αγάπη για μια φιλοσοφία θεμελιωτική ζωής δεν μπορούσε ν' ανεχθεί αυτήν την επιστημονική φιλοσοφία, που οι μεθοδικοί μόχθοι της και τα αιτήματά της για μιαν επίπονη σκέψη έκαναν βέβαια εντύπωση και ασκούσαν μια παιδαγωγική επίδραση, μα που η ύπαρξή της ήταν στο βάθος υπερβολικά επιφανειακή και υπερβολικά τυφλή μπροστά στην πραγματικότητα. Η τάση προς την πραγματικότητα δεν μπορούσε να παραδεχθεί αυτές τις εννοιολογίες, που δεν έλεγαν τίποτα και που μ' όλη την συστηματικότητά τους μοιάζανε σαν παιχνίδια, δεν μπορούσε παρά ν' απορρίψει τις αποδείξεις, που μ' όλη την πνευματική δαπάνη, που απαιτούσαν, δεν αποδεικνύανε τίποτε. Κάμποσοι αντιληφθήκανε την συγκαλυμμένη αυτοκαταδίκη αυτής της φιλοσοφίας, που ζητούσε να μετρήσει τον εαυτό της με τα μέτρα των εμπειρικών επιστημών. Όσοι το αντιληφθήκανε στράφηκαν άμεσα στίς ίδιες τις εμπειρικές επιστήμες, εγκαταλείποντας αυτήν την φιλοσοφία και πιστεύοντας ίσως σε μιαν άλλη, που όμως δεν τους είχε ακόμα αποκαλυφθή.

Απερίγραπτος ήταν ο ενθουσιασμός των φοιτητών εκείνων, που έπειτα από μερικά πανεπιστημιακά εξάμηνα φιλοσοφικών σπουδών έφευγαν και πήγαιναν ν' αφοσιωθούν στις φυσικές επιστήμες, στην ιστορία και στις άλλες ερευνητικές επιστήμες! Εδώ πια εύρισκαν μπροστά τους πραγματικότητες. Εδώ μπορούσε να ικανοποιηθεί η βούλησή τους για την μάθηση: εκπληκτικά,

τρομακτικά, μα κι ελπιδοφόρα πρόβαλαν τα φαινόμενα του φυσικού κόσμου, της ανθρώπινης ζωής, της κοινωνίας, του ιστορικού γίγνεσθαι! Ό,τι είχε τονίσει για τις φιλοσοφικές σπουδές στα 1840 ο Liebig εξακολουθούσε και κάμποσες δεκαετίες αργότερα να ισχύει: «Κι έγώ», είχε γράψει ο Liebig, «έζησα αυτήν την τόσο πλούσια σε λέξεις και σε ιδέες, μα τόσο φτωχή σε αληθινή γνώση και σε γνήσια μάθηση περίοδο. Αυτή μου στοίχισε δύο ολόκληρα πολύτιμα χρόνια της ζωής μου».

Όσοι όμως συλλαμβάνανε τις επιστήμες σαν κάτι, που μέσα του κι' όλας έπρεπε ν' αναζητηθεί η αληθινή φιλοσοφία, όσοι ζητούσαν απ' τις επιστήμες ό,τι είχαν μάταια ζητήσει απ' την φιλοσοφία, αυτοί ήσαν εκτεθειμένοι σε μερικές τυπικώτατες πλάνες: ζητούσαν μιαν επιστήμη, που θα τους έλεγε, ποιοι είναι οι σκοποί της ζωής, ζητούσαν μιαν επιστήμη, που θ' αξιοδοτούσε• απ' την επιστήμη ζητούσαν ν' αντλήσουν το μέτρο της ορθής δράσης· και μας έκαναν πως ήξεραν μέσω της επιστήμης ό,τι στ' αλήθεια ήταν το περιεχόμενο μιας πίστης (πάντως μιας πίστης σχετικής με πράγματα εγκόσμια). Άλλοι πάλι καταλήγανε στο αντίθετο άκρο, απελπίζονταν απ' την επιστήμη, γιατί δεν ήταν σε θέση να τους δώσει ό,τι ήταν σημαντικό για τη ζωή και μάλιστα γιατί η επιστημονική σκέψη εσκότωνε τη ζωή. Έτσι ταλαντεύονταν τα πνεύματα ανάμεσα σε μιαν επιστημονική δεισιδαιμονία, που ανύψωνε σε απόλυτα ορμητήρια του πνεύματος μερικά νομιζόμενα επιστημονικά πορίσματα, και σε μιαν εχθρότητα προς την επιστήμη, που καταντούσε ν' αρνιέται κάθε επιστημονική έρευνα ως νοηματικά αδειανή και να την πολεμάει ως καταστρεπτική. Αυτές όμως οι πλάνες εκδηλώθηκαν μονάχα στο περιθώριο. Μέσα στις επιστήμες γεννήθηκαν οι δυνάμεις, που εδάμασαν τις πλάνες και που τις εδάμασαν, γιατί απλούστατα η γνώση ξεκαθαρίζει μονάχη τον εαυτό της.

Κι ας εξηγηθούμε πιο καλά: αν το παράκαναν οι επιστήμες με τους ισχυρισμούς τους, που πολλοί απ' αυτούς δεν στηρίζονταν σε καμιάν απόδειξη, αν μέσα στο πλαίσιο των επιστημών πρόβαλαν οι πιο γενικές θεωρίες σαν μια απόλυτη γνώση της πραγματικότητας και αν κάμποσα αυτονόητα, που δεν είχαν καμιά

ουσιαστική σημασία, πήραν καθολικό κύρος—αυτό έγινε π.χ. με την θεμελιακή αντίληψη του φυσικού μηχανισμού και με τις πολλές εκείνες θεωρίες, που ήσαν γεμάτες προκαταλήψεις, με την θεωρία για την γνωστικά συλληπτή αναγκαιότητα του ιστορικού γίγνεσθαι—, αν τέτοια ηταν η κατάσταση των επιστημών, αυτό εσήμαινε βέβαια, ότι η κακή φιλοσοφία, που είχε εγκαταλειφθεί, επρόβαλε με μια μορφή ακόμα χειρότερη μέσα στο πλαίσιο των επιστημών, αλλά εσήμανε απ' την άλλη μεριά και κάτι άλλο: μέσα στο πλαίσιο, των επιστημών ζούσε και δρούσε – κι αυτό είναι ακριβώς το θαυμάσιο, που έδωσε νέα φτερά στο πνεύμα— η κριτική και μάλιστα όχι το αιώνιο στριφογύρισμα της φιλοσοφικής πολεμικής, που δεν οδηγεί ποτέ σε συνεννόηση, αλλά η κριτική η δραστική, που ακολουθώντας βήμα προς βήμα την αλήθεια την βρίσκει οριστικά για όλους. Η κριτική αυτή αφάνισε τις πλάνες και κατάφερε ταυτόχρονα ν' αδράξει όλο και καθαρότερα, όσο αφανίζονταν οι πλάνες, ό,τι είναι πραγματικά υποκείμενο σε γνώση.

Έτσι εκδηλώθηκαν τα μεγάλα επιστημονικά γεγονότα, που έσπασαν όλους τους δογματισμούς. Στην αρχή του αιώνα μας άρχισε με την εφεύρευση της ραδιοενέργειας και με τις πρώτες συλλήψεις της θεωρίας των quanta η νοητική ταυτόχρονα σχετικοποίηση της απολιθωμένης κατασκευής της μηχανικής θεωρίας του φυσικού κόσμου. Κι άρχισε να στήνεται —πράγμα, που ως τα σήμερα συνεχίζεται— η οικοδομή αποκαλυπτικών ιδεών, που έπαψαν νάναι στριμωγμένες και μπερδεμένες μέσα στον στενό χώρο ενός καθ' εαυτό υπαρκτού και αυτονόητου φυσικού Είναι. Άλλοτε εδιάλεγε κανείς ανάμεσα σε δύο δρόμους: ή ενόμιζε ότι συλλαμβάνει με τη γνώση την ίδια την πραγματικότητα του φυσικού κόσμου, ή επίστευε, ότι δουλεύει με απλά διανοητικά πλάσματα για να περιγράψει με τον συντομώτερο τρόπο τα φυσικά φαινόμενα. Το δίλημμα αυτό δεν υπάρχει πιά. Σπάζοντας το πνεύμα καθετί το απόλυτο, βρέθηκε πια μπροστά στην ίδια την πραγματικότητα, που υπόκειται στην έρευνα.

Στις κατά μέρος επιστήμες σημειώθηκε παντού —με τρόπο βέβαια λιγώτερο θαυμάσιο—κάτι το ανάλογο: Κάθε απόλυτη προϋπόθεση

εγκαταλείφθηκε. Έτσι π.χ. στην ψυχιατρική αμφισβητήθηκε το παλαιό δόγμα του Ιθ' αιώνα, που έλεγε, ότι «οι διανοητικές ασθένειες είναι ασθένειες του εγκεφάλου». Η εξάπλωση της πραγματικής γνώσης–μια εξάπλωση, που έγινε εκτοπίζοντας το σχεδόν μυθολογικό συγκρότημα, που εξαρτούσε τις διανοητικές διαταραχές από απόλυτα άγνωστες εγκεφαλικές αλλοιώσεις– σημειώθηκε ακριβώς με την εγκατάλειψη του δόγματος, που εστένευε τη θέα. Η έρευνα βάλθηκε να γνωρίσει, ως ποιο σημείο οι διανοητικές ασθένειες είναι ασθένειες εγκεφαλικές, κι' έμαθε ν' αποφεύγει τις γενικότητες, που δένουν το πνεύμα σε προκαταλήψεις. Ενώ επεκτάθηκαν εξαιρετικά οι ρεαλιστικές γνώσεις για την ύπαρξη του ανθρώπου, ο ίδιος ο άνθρωπος έμεινε ασύλληπτος. Παρουσιάσθηκαν βέβαια και οι μεγάλες μορφές αξιοσέβαστων ερευνητών, που ήσαν το ίδιο αμείλικτοι στην αυτοκριτική, όσο ήσαν και γόνιμοι στις αποκαλύψεις τους.

Ο Max Weber αποκάλυψε την πλάνη, που υπάρχει στην άποψη, ότι με την επιστήμη– π.χ. με την πολιτική οικονομία και με την κοινωνιολογία– μπορούμε και οφείλουμε να βρούμε και να καταδείξουμε το τι «δέον» να πράξουμε. Η επιστήμη, που δουλεύει μεθοδικά, συλλαμβάνει και γνωρίζει γεγονότα και δυνατότητες. Αν θέλει ο ερευνητής να γνωρίσει τα γεγονότα και τις δυνατότητες με τρόπο, που νάχει κύρος αντικειμενικό, είναι υποχρεωμένος τις αξιολογικές του κρίσεις και ιδιαίτερα τους πόθους του, τις συμπάθειες και τις αντιπάθειές του, που στον δρόμο της γνώσης μπορεί να του εχρησίμευσαν ως γόνιμο κίνητρο και ν' άνοιξαν τα μάτια του, είναι υποχρεωμένος, όλες τις αξιολογίες και τις επιθυμίες να τις αναστέλλει την ώρα, που εκτελεί την γνωστική του πράξη, για να μπορεί να διώχνει τα συγκαλυπτικά πέπλα και τις μονομέρειες, που βγαίνουν από μέσα τους. Η επιστήμη δεν είναι τίμια παρά μόνο ωςεπιστήμηελεύθερη απο κάθε αξιολόγηση. Πάντως κι' αυτή η ελεύθερη επιστήμη καθοδηγείται, όπως μας έδειξε ο Max Weber, στην εκλογή των προβλημάτων και των αντικειμένων γενικά από αξιολογήσεις, που μπορεί μάλιστα ταυτόχρονα να τις διαβλέπει. Το πάθος της αξιολογίας–που στη ζωή έχει τα νόμιμα πρωτεία και που θεμελιώνει ακριβώς και την αρχή, ότι η επιστήμη δέον να

υπάρχει—το πάθος αυτό απ’ τη μια μεριά και η υπερνίκηση του εαυτού μας απ’ την άλλη, η υπερνίκηση, που σημειώνεται με την αναστολή των αξιολογιών την ώρα της γνωστικής ενέργειας, αυτά τα δυο μαζϊ είναι απαραίτητα για να προσδιορίσουν τη δύναμη της έρευνας.

Τα τέτοια βήματα στην επιστήμη δίδαξαν ταυτόχρονα και την δυνατότητα μιας εκάστοτε απόλυτα ορισμένης και συγκεκριμένης γνώσης και την αδυναμία του να βρεθεί στην επιστήμη ό,τι είχε μάταια ζητηθή στην φιλοσοφία της εποχής εκείνης. Όποιος είχε ζητήσει στην επιστήμη τον θεμελιακό λόγο της ζωής του, την οδηγητική γραμμή των πράξεών του και το ίδιο το Είναι, αυτός ήταν επόμενο ν’ απογοητευθεί.

Έτσι επρόβαλε η ανάγκη να ξαναβρεθεί ο δρόμος, που πάει στη φιλοσοφία.

Η σημερινή φιλοσοφική σκέψη βρίσκεται προσδιωρισμένη απ’ τις συνθήκες, που επροκάλεσε η πείρα αυτή του πνεύματος μέσα στο χώρο των επιστημών. Ο δρόμος, που οδήγησε απ’ την απογοητευτική επίδραση της ξεπεσμένης φιλοσοφίας προς τις ρεαλιστικές επιστήμες και απ’ τις επιστήμες πάλι προς την αληθινή φιλοσοφία, ο δρόμος αυτός ήταν απ’ τη φύση του καμωμένος να συμβάλλει αποφασιστικά στη διαμόρφωση του τρόπου του φιλοσοφείν, που είναι σήμερα δυνατός. Προτού σκιαγραφήσουμε τον δρόμο, που σημειώνει την επιστροφή στη φιλοσοφία, πρέπει νά ορίσουμε τη σχέση της σημερινής φιλοσοφικής σκέψης προς την επιστήμη, μια σχέση, που δεν είναι διόλου απλή και μονοσήμαντη.

Πρώτα απ’ όλα εκείνο, που ξεκαθαρίστηκε, είναι τα όρια της επιστήμης. Συνοπτικά μπορούμε να τα περιγράψουμε ως εξής:

Η επιστημονική γνώση που αναφέρεται στα πράγματα, δεν είναι γνωση που αναφέρεται στο Είναι. Η επιστημονική γνώση είναι προσανατολισμένη μερικά σε ορισμένα αντικείμενα και όχι στο ίδιο το Είναι. Έτσι η επιστήμη προκαλεί φιλοσοφικά, ακριβώς με την γνώση, την πιο φανερή και καθαρή γνώση για την Άγνοια, για

την άγνοια δηλαδή του στοιχείου εκείνου, που αποτελεί ακριβώς το Είναι.

β) Η επιστημονική γνώση δεν μπορεί να δώσει κανένα σκοπό κατάλληλο για τή ζωή. Δεν θεσπίζει αξίες ικανές να σταθούν στη ζωή. Δεν μπορεί να χρησιμεύσει ως οδηγός. Με την ακρίβεια και με την οριστικότητά της μας παραπέμπει σε μιαν άλλη πηγή της ζωής μας.

γ) Η επιστήμη δεν μπορεί να δώσει καμιάν απάν τηση στο ερώτημα, που αναφέρεται στο ίδιο της το νόημα. Το ότι υπάρχει η επιστήμη, αυτό οφείλεται σε μιαν ώθηση, που όμως η ίδια δεν μπορει ν' αποδειχθεί επιστημονικά ως αληθινή και ως άξια να υπάρχει.

Μαζϊ με τα όρια της επιστήμης ξεκαθαρίσθηκε και η θετικη σημασία της επιστήμης για τη φιλοσοφία, και το γεγονός, ότι η επιστήμη είναι απαραίτητη για τη φιλοσοφία.

Πρώτον: η επιστήμη, που ξεκαθαρίσθηκε στους τελευταίους αιώνες μεθοδικά και κριτικά –αδιάφορο, αν σπάνια οι ερευνητές την πραγματοποιήσανε απόλυτα στην καθαρή της υπόσταση– εξασφά λισε για πρώτη φορά την πιθανότητα, δίνοντας την ευκαιρία ν' αντιπαραβληθεί προς τη φιλοσοφία, να συνειδητοποιηθεί και να υπερνικηθεί το θολό κράμα φιλοσοφίας και επιστήμης.

Ο δρόμος της επιστήμης είναι αναπόφευκτος για την φιλοσοφία, γιατί μονάχα η γνωριμία μας με τον δρόμο αυτόν μπορεί να μας κάνει ν' αποφύγουμε την ώρα, που φιλοσοφούμε, να ξανακάνουμε –και μάλιστα με τρόπο διόλου καθαρό, μέ τρόπο υποκειμενικό– γνωστικούς ισχυρισμούς, που αναφέρονται στα πράγματα και που η θέση τους είναι σε μια μεθοδικά θετική έρευνα.

Αλλά και η φιλοσοφική διαύγεια είναι απ' την άλλη μεριά κι' αυτή απαραίτητη για τη ζωή και για την καθαρότητα της γνήσιας επιστήμης. Δίχως τη φιλοσοφία δεν νοιώθει η επιστήμη τον εαυτό της· ακόμα και ο ερευνητής –έστω και αν, βασίζοντας τη σκέψη του απάνω στα πορίσματα των μεγάλων διδασκάλων, τα καταφέρνει να συνεχίσει για λίγο ειδικές επιστημονικές έρευνες– παρατάει

την επιστήμη στο σύνολό της όσες φορές καταντάει, μη έχοντας τη φιλοσοφία ως βοηθό του, να τα χάνει.

Αν είναι λοιπόν αλήθεια, ότι απ' τη μια μεριά η φιλοσοφία και η επιστήμη είναι αδύνατες χωρίς την αμοιβαία συνδρομή τους κι ότι απ' την άλλη μεριά το θολό κράμα και των δύο μαζί είναι σήμερα πια απαράδεκτο, τότε η αποστολή μας σήμερα είναι να πραγματοποιήσουμε την αληθινή ενότητα και των δύο, έπειτα ακριβώς από τον χωρισμό τους. Το φιλοσοφείν ως ουσιαστικό διανοείσθαι δεν μπορεί νάναι ούτε το αυτό, ούτε όμως και αντίθετο προς το επιστημονικό διανοείσθαι.

Δεύτερον: μονάχα οι επιστήμες, που ερευνούν και που μας δίνουν έτσι μιαν αναντίρρητη γνώση αντικειμένων, μας οδηγούν μπροστά στο γεγονός, ότι προβάλλει κάτι ως φαινόμενο οτα μάτια μας. Μόνο με τις επιστήμες μαθαίνω να γνωρίζω σε όλες τις περιπτώσεις και να λέω: τούτο εδώ είναι έτσι κιόχι αλλιώς. Χωρίς την γνωριμία των επιστημών θάμενε εκείνος, που φιλοσοφεί, στερημένος από την καθαρή γνώση του κόσμου, σαν νάταν τυφλός.

Τ ρ ί τ ο ν : το φιλοσοφείν, που δεν είναι βέβαια ονειροπόληση, μα ζήτηση της αλήθειας, πρέπει να υιοθετεί την επιστημονική σταση του πνεύματος ή τον επιστημονικό χαρακτήρα του σκέπτεσθαι. Την επιστημονική στάση του πνεύματος την χαρακτηρίζει πρώτα απ' όλα όχι μόνο η γνώση, μα και ο συνδυασμός της με την γνώση του δρόμου, που οδήγησε στην κατάκτησή της, την χαρακτηρίζει όχι μόνο η γνώση, μα και ο συνδυασμός της με την γνώση του νοήματος, που στα όριά του μπορεί να διεκδικήσει το κύρος της. Επιστημονική στάση είναι εξ άλλου η προθυμία του ερευνητή να δεχθεί κάθε κριτική στους ισχυρισμούς του. Για τον ερευνητή είναι η κριτική όρος ζωής. Όσο και να του αμφισβητούν τα πορίσματα, ποτέ η αμφισβήτηση δεν είναι αρκετή για να προκαλέσει τον τελειωτικό έλεγχο της αντοχής τους. Ακόμα και το να υποστεί μιαν αδικαιολόγητη κριτική έχει μέσα στον γνήσιο ερευνητή ένα δημιουργικό αντίκτυπο. Όποιος αποφεύγει τήν κριτική, αποφεύγει απλούστατα τη γνώση.—Χάνοντας λοιπόν κανείς την επιστημονική στάση και

τον επιστημονικό χαρακτήρα του σκέπτεσθαι, χάνει ταυτόχρονα και στο φιλοσοφείν κάθε αληθοσύνη.

Όλα λοιπόν συντρέχουν για να δέσουν τη φιλοσοφία στην ε π ι σ τ ή μ η. Η φιλοσοφία αδράχνει τις επιστήμες έτσι, ώστε το νόημά τους να της είναι πάντα παρόν. Συζώντας με τις επιστήμες, διαλύει η φιλοσοφία τον δογματισμό, αυτό το συγκεχυμένο αναπλήρωμα της φιλοσοφίας, που όλο και αναπτύσσεται πάλι στις επιστήμες. Προ πάντων όμως αναλαμβάνει η φιλοσοφία να εγγυηθεί συνειδητά την επιστημονικότητα ενάντια στους εχθρούς της επιστήμης. Το «φιλοσοφικώς ζην» είναι αχώριστο απ' την πνευματική εκείνη διάθεση, που ζητάει απεριόριστα η επιστήμη.

Μαζί μ' αυτό το ξεκαθάρισμα των ορίων και του νοήματος των επιστημών αναπτύχθηκε και η ανεξαρτησία της φιλοσοφικής πηγής. Μόνο το γεγονός, ότι, στο φωτεινό χώρο των επιστημών, εκτεθειμένη η φιλοσοφική σκέψη—όσες φορές διατύπωνε κανέναν επιπόλαιο ισχυρισμό— στην κριτική οξύτητα αυτού του φωτός, απέκτησε μ' όλα ταύτα έτσι τη συνείδηση της αυτόνομης πηγής της, μόνο τό γεγονός αυτό έκανε την μία και προαιώνια φιλοσοφία στις μεγάλες εμφανίσεις της να ξαναγίνει ορατή και ακουστή. Ήταν σαν να ξανάρθανε στο φως απ' το μυστικό τους καταφύγιο κείμενα από καιρό γνωστά και σαν να μάθανε οι άνθρωποι τώρα μόλις για πρώτη φορά να τα διαβάζουν αληθινά με μάτια καινούργια. Ο Kant, ο Hegel, ο Schelling, ο Cusanus, ο Anselm του Canterbury, ο Πλωτίνος, ο Πλάτων και μερικοί άλλοι έγιναν ξαφνικά τόσο νέοι στη σημερινή τους παρουσία, ώστε βγήκε αληθινή κι έγινε στήν αλήθεια της αντιληπτή η φράση του Schelling, που λέει, ότι η φιλοσοφία είναι ένα «φανερωμένο μυστικό». Μπορεί να γνωρίζουν πολλοί τα κείμενα, μπορεί να τα καταφέρνουν ν' αναπαριστούν με ακρίβεια τη συστηματική κατασκευή των σκέψεων κι' όμως να μην καταλαβαίνουν τίποτα.

Απ' αυτές τις πηγές πρέπει ν' αντλήσει και να μάθει ο άνθρωπος όσα καμιά επιστήμη δεν διδάσκει. Η φιλοσοφία δεν μπορεί να πραγματοποιηθεί, βγαλμένη μονάχα από τον επιστημονικό τρόπο του σκέπτεσθαι κι από την επιστημονική γνώση. Η φιλοσοφία

ζητάει έναν άλλο τρόπο του σκέπτεσθαι, έναν τρόπο, που ενώ με κάνει να γνωρίζω, μου δίνει ταυτόχρονα την ανάμνηση του εαυτού μου, με κάνει ξύπνιο, με φέρνει στον εαυτό μου, με μεταμορφώνει.

Με την καινούργια όμως ανακάλυψη της φιλοσοφικής πηγής μέσα στα κείμενα, που μας παραδόθηκαν απ' το παρελθόν, με την πράξη αυτή αποκαλύφθηκε αμέσως και τούτο: ότι είναι αδύνατο,να βρούμε την αληθινή φιλοσοφία έτοιμη στο παρελθόν.Η παλαιά φιλοσοφία δεν μπορεί ποτέ, έτσι ακριβώς όπως είναι, να γίνει δική μας.

Στην παλαιά φιλοσοφία αντικρύζουμε βέβαια το ιστορικό ορμητήριο του δικού μας φιλοσοφικού λογισμού και την δική μας σκέψη στην αναγκαία διαύγεια. Η φιλοσοφική όμως σκέψη είναι αν θέλει νάναι γνήσια, πάντα πηγαία και πρωταρχική και πρέπει σε κάθε εποχή να πραγματοποιείται ιστορικά μέσα στις νέες συνθήκες, που προκύπτουν απ' την εποχή.

Απ' τις νέες συνθήκες, που εγέννησε η δική μας εποχή, η πιο χτυπητή και σημαντική είναι η ανάπτυξη αμιγών επιστημών, που μας απασχόλησε πιο πάνω. Η φιλοσοφία δεν μπορει πια να είναι αφελής και να μείνει ταυτόχρονα αληθινή. Άλλοτε επικρατούσε μια αφελής ενότητα φιλοσοφίας και επιστήμης, που, αν και αποτελούσε τότε ένα θαυμαστά διεισδυτικό και στην πνευματική κατάσταση της εποχής αληθινό συνθηματικό σημείο, δεν είναι σήμερα πια δυνατή παρά μόνο σαν ένα θολό ανακάτεμα και πρέπει επομένως ριζικά να υπερνικηθεί. Έτσι σήμερα, με την αυτεπίγνωση, που απέκτησε η καθεμιά χωριστά –η επιστήμη και η φιλοσοφία–, εντείνεται η συνειδητότητα. Η φιλοσοφία τάσσεται να πραγματοποιήσει τώρα με την επιστήμη τον φιλοσοφικό λογισμό, που προέρχεται από μια πηγή άλλη και διαφορετική απ' την επιστημονική.

Η σύγχρονη λοιπόν φιλοσοφία μπορεί ίσως να νοιώσει τους Προσωκρατικούς στο υπέροχο μεγαλείο τους, αλλά δεν μπορεί και να τους ακολουθήσει. Η σύγχρονη φιλοσοφία δεν μπορεί επίσης σε καμιά περίπτωση να μείνει χωμένη στο βάθος της αφέλειας των

παιδικών φιλοσοφικών προβλημάτων. Για να διατηρήσει το βάθος, που χάνουν βέβαια συνήθως τα παιδιά με το προχώρημα της ηλικίας, είναι αναγκασμένη η φιλοσοφία ν' ανακαλύψει πλάγιους δρόμους και βάσεις μέσα στην σημερινή πραγματικότητα και στην πολλαπλότητά της, και αυτή η πραγματικότητα άλλωστε δεν μπορεί δίχως την βοήθεια της επιστήμης.

Αν απ' τη μια μεριά τα παλαιά κείμενα μας κάνουν ν' ακούμε μια πηγαία φωνή, απ' την άλλη όμως μεριά οι θεωρίες, που περιέχουν, δεν μπορούν να παραληφθούν από μας. Η ιστορική κατανόηση των θεωρητικών συγκροτημάτων του ξεπερασμένου και καθ' αυτό παρελθόντος διακρίνεται απ' την αφομοίωση των στοιχείων εκείνων, που είναι εκάστοτε σε κάθε φιλοσοφία ζωντανά και παρόντα. Γιατί ακριβώς μονάχα αυτή η αφομοίωση είναι η βάση, που εξασφαλίζει τη δυνατότητα να κατανοηθεί ιστορικά κι εκείνο, που είναι μακρυνό και αποξενωμένο.

Ο σημερινός φιλοσοφικός λογισμός σημειώνεται, αντλώντας την ύπαρξή του συνειδητά απ' την αποκλειστικά δική του πηγή, που η επιστήμη μονάχη της δεν μπορεί να την ανακαλύψει και να την φθάσει:

Η αναζήτηση της πραγματικότητας προκαλεί τον φιλοσοφικό λογισμό με μια σκέψη, που σημειώνεται ως εσωτερική πράξη. Αντίκρυ σ'όλα τα στοιχεία της πραγματικότητας, αντίικρυ στα πράγματα η σκέψη ως εσωτερική πράξη παίρνει μια θέση τέτοια, ώστε να μπορεί να τα υπερβεί και να φθάσει υπερβατικά στην ουσιαστική πλήρωση.

Η πραγματικότητα δεν μπορεί πια ν' αναζητηθεί απ' τον φιλοσοφικό λογισμό για δεύτερη φορά, όπως την αναζητούν οι επιστήμονες, σαν ένα συγκεκριμένο περιεχόμενο γνώσης.Η φιλοσοφία δενμπορεί πια να παρουσιάσει μια θεωρία που ν' αναφέρεται στο Όλον του Είναι, συλλαμβάνοντας την ενότητά του ως αντικείμενο.

Επίσης η πραγματικότητα δεν μπορεί να συλληφθεί με ασφάλεια σε απλά συναισθηματικά βιώματα. Η πραγματικότητα κατακτάται μεσω

των βιωμάτων αυτών και μαζί τους μονάχα μεσ’ τον λογισμό.

Ο φιλοσοφικός λογισμός τείνει δουλεύοντας εκεί όπου το σκέπτεσθαι θα μπορούσε να γίνει η πείρα της ίδιας της πραγματικότητας. Για να φθάσω όμως ως εκεί, ειμαι αναγκασμένος να σκέπτομαι διαρκώς, χωρίς να γίνομαι κι όλας πραγματικός μέσα στο ίδιο αυτό σκέπτεσθαι «ως τοιούτον». Βαδίζοντας στο δρόμο του προσωρινού προπαρασκευαστικού σκέπτεσθαι νοιώθω κάτι, που είναι «πλέον» απ’ το σκέπτεσθαι.

Η μεθοδική αντικειμενοποίηση αυτού του σκεπτεσθαι είναι φιλοσοφία. Για να δώσω μιαν εικόνα αυτής της φιλοσοφίας δεν μπορώ να κάνω ούτε μιαν επισκόπηση των επιτευγμάτων που εμφανίζονται σήμερα με τ’ όνομα «υπαρξική φιλοσοφία», ούτε μιαν επισκόπηση της δικής μου φιλοσοφίας. Χρησιμοποιώντας μόνο ως παράδειμα μερικές θεμελιακές ιδέες, μπορώ να δείξω αυτό, που μας ενδιαφέρει. θέτω λοιπόν τ’ ακόλουθα προβλήματα:

Πρώτον: το πρόβλημα του Είναι και μάλιστα στην έννοια του εκτεταμένου χώρου του περιβάλλοντος, που μέσα του προβάλλουν στα μάτια μας τα όσα συνιστούν εκάστοτε για μας τό Είναι.

Δεύτερον: το πρόβλημα της αλήθειας και μαλιστα στην έννοια του δρόμου, που οδηγεί στο Ειναι.

Τρίτον: το πρόβλημα της πραγματικότητας στην έννοια του Είναι ως σκοπού και ως πηγής, που μέσα τους βρίσκει τη γαλήνη της ολόκληρη η σκέψη και η ζωή μας.

Μετάφραση: ΠΑΝ. ΚΑΝΕΛΛΟΠΟΥΛΟΣ
Από χειρόγραφο που του είχε στείλει ο συγγραφέας